

Nødverge

Særlig om adgangen til å ta liv i preventiv nødverge

Juridisk oppgave

BACHELOROPPGAVE (BOPPG30)

Politihøgskolen

2020

Kand.nr: 14 og 15

Antall ord: 8800 (inkl. fotnoter)

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	3
1.1 Tema og problemstilling	3
1.2 Struktur og avgrensning	4
2 Juridisk metode og rettskildebilde	5
3 Strafferettslig plassering	8
4 Hensyn bak nødverge	9
4.1 Når rett står mot urett	9
4.2 Hensynet til den som blir angrepet	9
4.3 Hensynet til angriperen	10
4.4 Samfunnsperspektiv	10
5 Nødvergebestemmelsen § 18	11
5.1 Lovteksten	11
5.2 Nærmere om vilkårene for nødverge	11
5.2.1 Lovens krav til nødvergesituasjon og nødvergehandling	11
5.2.2 Hvilke krav stilles til nødvergesituasjonen?	12
5.2.2.1 Grunnvilkårene for nødverge	12
5.2.2.2 Ulovlig angrep	12
5.2.3 Hvilke krav stilles til nødvergehandlingen?	14
5.2.3.1 Utgangspunkt	14
5.2.3.2 Formålskravet	14
5.2.3.3 Nødvendighetskravet	15
5.2.3.4 Forsvarlighetskravet	16
6 Overskridelse av grensene for nødverge	18
7 Preventiv nødverge	19
7.1 Utgangspunkter og grunnleggende hensyn	19
7.2 Hvilke krav stilles til nødvergesituasjonen ved preventiv nødverge?	20
7.2.1 Angrepets sannsynlighet	20
7.2.2 Tidspunkt og sted for angrepet	23
7.2.3 Handlingsalternativer og tiden frem til angrepet	23
7.2.4 Hvilken interesse trues?	26
7.2.5 Angrepets alvorlighetsgrad	27
7.3 Hvilke krav stilles til nødvergehandlingen ved preventiv nødverge?	28

7.3.1 Det fryktede angrepets alvorlighet.....	28
7.3.2 Drap som forsvarshandling.....	29
8 Avsluttende bemerkninger.....	29
Litteraturliste	31

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

«Uansett hvor du flytter skal jeg finne deg. Jeg skal sørge for at du blir lam fra livet og ned (...)».¹

Disse ordene beskriver et ekteskap som til slutt ble så uutholdelig for kvinnen at hun bestemte seg for å ta livet av ektemannen i frykt for nye angrep. Hun hadde blitt utsatt for massiv, vedvarende og systematisk mishandling over en periode på 18 år. Hun skjøt og drepte han med et hagleskudd mot brystet mens han sov i parets seng. Geværet hadde kvinnen kjøpt inn til dette formålet, og ble tiltalt for forsettlig drap. Saken ble behandlet i Eidsivating lagmannsrett to ganger, der kvinnen til slutt ble frifunnet i lagretten etter å ha anført at det forelå preventiv nødverge.²

Frifinnelsen i den såkalte Liv-saken fra 1986 skapte overskrifter både nasjonalt og internasjonalt, samt grobunn for en heftig offentlig debatt der jurister især var totalt uenige i sakens utfall. Lagretten ble sterkt kritisert, da de ikke begrunnet sine ja- eller nei-svar på skyldspørsmålet.³

Samme året som Liv-saken gikk for retten ble Verdal-saken⁴ et faktum. En 18 år gammel gutt tok livet av sin far ved å skyte han mens han satt i en stol. De bakenforliggende årsakene viste seg å være fysiske og psykiske overgrep mot ham selv, hans to yngre søstre og hans mor. Mishandlingen skulle ha pågått regelmessig helt frem til samme dag. På bakgrunn av en årrekke med kjente atferds- og handlingsmønstre hos faren, anså gutten på et tidspunkt situasjonen som svært kritisk. Han visste hva faren var i stand til, og så ingen annen utvei enn å drepe han. Gutten ble frifunnet av lagrette i Frostating lagmannsrett.⁵ «Fortsett å ta vare på familien din», uttalte lagmann Karl Solberg til gutten etter frifinnelsen.⁶

¹ Helsingeng 1983: 122

² Dom av Eidsivating lagmannsrett, avsagt 26.08.1982 og 04.05.1983 (straffesak nr: 47/1982)

³ Wallenius 2008: 21-22

⁴ Dom av Frostating lagmannsrett 12. juni 1986, straffesak nr. 26/1986

⁵ Wallenius 2008: 22-23

⁶ Letvik 2016

En lignende hendelse utartet seg i 2002 noen år senere i Hammerfest. En 37 år gammel kvinne skjøt sin tidligere samboer i hodet mens han sov. Det viste seg at kvinnen hadde blitt mishandlet, truet og utsatt for grov vold fra den tidligere samboeren over en periode på tolv år. Det forelå anmeldelser, besøksforbud og legejournaler som kunne bekrefte den påståtte mishandlingen. Kvinnen ble dømt til syv års fengsel for drap i Hammerfest tingrett.⁷

På overflaten ser sakene tilsynelatende like ut. Mishandling, vold og trusler der vedkommende til slutt ikke så en annen utvei enn å ta livet av et familiemedlem, som fellesnevner. Hva var årsaken til at to av drapene ble ansett som en lovlig handling, mens det andre i strid med straffeloven? Det er det ikke lett å finne et fornuftig svar på. Liv- og Verdalsaken er begge fra 80-tallet, mens Hammerfest-saken er fra nyere tid. Det er mange faktorer som kan ha vært avgjørende for utfallet. Ulikt faktum eller om saken har blitt avgjort av en lagrett eller meddomsrett, for å nevne noen.

Det er disse type saker og særlig deres grensdragninger som har vekket vår interesse og nysgjerrighet. Temaet for vår bacheloroppgave er nødverge, med særlig vekt på å ta liv i preventiv nødverge. Å handle i nødverge er når en person straffritt begår en handling som ellers ville vært straffbar, for å forsvare seg mot et rettsstridig angrep.⁸ Når det rettsstridige angrepet ikke er påbegynt, men nært forestående, snakker man om nødverge mot *fremtidige angrep* - preventiv nødverge.⁹

1.2 Struktur og avgrensning

I vår oppgave ønsker vi å gå nærmere inn på når vilkårene for nødverge foreligger og hvor grensene går mot en straffbar handling. Oppgavens tyngde vil omhandle nødverge mot fremtidige angrep, med særlig vekt på adgangen til å ta liv i selvforsvar.

Innledningsvis vil vi avgrense oppgaven, før vi presenterer rettskildebildet og metoden vi har benyttet for å finne frem til gjeldende rett. Videre vil vi kort redegjøre for nødvergebestemmelsens strafferettslige plassering. Vi kan ikke skrive om preventiv nødverge uten å behandle generell nødverge relativt grundig. Av den grunn vil vi redegjøre for

⁷ RG-2002-1450

⁸ Matningsdal 2019: note 111.

⁹ Andenæs 2016: 163

vilkårene i straffeloven (strl.)¹⁰ § 18 første ledd, før vi går dypere inn i preventiv nødverge. Til slutt vil vi komme med avsluttende bemerkninger.

Nødverge kan påberopes i en rekke praktiske situasjoner og vi ser at nødvergebestemmelsens nedslagsfelt er massivt. Dermed vil det være nødvendig å avgrense oppgaven for å kunne gå i dybden.

Bestemmelsens andre og tredje ledd som omhandler nødvergesituasjoner for myndighetsutøvelse i blant annet pågripelsessituasjoner, vil ikke bli drøftet i vår oppgave. Bestemmelser som regulerer preventiv nødverge i spesiallovgivningen, som for eksempel luftfartsloven¹¹ § 6-4, psykisk helsevernloven¹² § 3-3 nr. 3 bokstav b (farekriteriet) og straffegjennomføringsloven¹³ § 38 bokstav a,¹⁴ faller utenfor oppgaven.

Nødverge er en av fire straffrihetsgrunner som igjen er et av fire straffbarhetsvilkår. Beslektede straffrihetsgrunner som nødrett, samtykke og selvtekt vil ikke bli berørt.¹⁵ Utover det som fremgår under punkt 3, vil vi ikke behandle straffbarhetsvilkårene ytterligere.

Opgaven vil bare omhandle nødvergesaker hvor de involverte er *privatpersoner*. Videre i oppgaven vil nødvergehandlinger avgrenses mot angrep fra dyr og nødvergehandlinger som utøves til forsvar for rettsgoder og formuesverdier.¹⁶

2 Juridisk metode og rettskildebilde

Juridisk metode handler om å finne hvilke rettskildefaktorer som er relevante for avgjørelsen av et rettsspørsmål, og hvilken vekt hver enkelt rettskildefaktor skal få i tolkningen av den aktuelle bestemmelsen, ut fra det faktum som foreligger, jf. Eckhoffs rettskildelære.¹⁷

¹⁰ Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven)

¹¹ Lov 11. juni 1993 nr.101 om luftfart (luftfartsloven)

¹² Lov 2. juli 1999 nr.14 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern (psykisk helsevernloven)

¹³ Lov 11. mai 2001 hefte 6 om gjennomføring av straff m.v. (straffegjennomføringsloven)

¹⁴ Dørre 1998: 17

¹⁵ Andenæs 2016: 150-151

¹⁶ Ibid: 150

¹⁷ Eckhoff 2001

Ordlyden i lovteksten er utgangspunktet for tolkningen av konkrete juridiske spørsmål, men lovteksten alene kan sjelden gi et entydig svar på hvorvidt det er lovlig å ta liv i preventiv nødverge. Rettskildefaktorer som lovforarbeider, rettspraksis og juridisk teori vil kunne gi et innskrenkende, presiserende eller antitetisk tolkningsresultat.

Nødvergebestemmelsen er inntatt i strl. § 18. Strl. 2005 trådte i kraft 1. oktober 2015 og viderefører i hovedtrekk den gjeldende rettstilstanden i forhold til straffeloven (strl.)¹⁸ 1902 § 48 om nødverge.¹⁹ Det er imidlertid noen språklige justeringer og realitetsendringer. Endringene er minimale slik at tidligere rettspraksis og forarbeider mv. fremdeles er relevante rettskildefaktorer.²⁰ Endringene utgjør blant annet et skjerpet forsvarlighetskrav og at reglene om overskridelse av nødverge er tatt ut av nødvergebestemmelsen og implementert i andre bestemmelser. En annen endring er at strl. § 18 krever nødvergehensikt. Dette var tidligere ikke et krav, men utgjør likevel lite i praksis. Endringene blir behandlet omgående i oppgaven.

Rettspraksis, særlig høyesterettspraksis, er en sentral rettkildefaktor ved tolkning av nødverge. Med «rettspraksis» menes avgjørelser fra tingrett, lagmannsrett og Høyesterett. Hvordan domstolen har avgjort i tidligere saker, er relevant og kan ha vekt ved løsning av den saken som nå er til behandling. Domstolene er organisert i et hierarki, med Høyesterett øverst. Lex superior-prinsippet tilsier at praksis fra Høyesterett får mer vekt enn avgjørelser fra underrettene. Et annet prinsipp ved vurdering av rettslige avgjørelser er lex posterior-prinsippet, som indikerer at nyere avgjørelser kan få større vekt enn eldre avgjørelser.

Nødverge er rikelig beskrevet i høyesterettspraksis, men i sin generelle form. En utfordring for denne oppgaven er at Høyesterett i liten grad har avgjort saker hvor preventiv nødverge har vært tema. Skyldspørsmålet har gjennomgående blitt avgjort av lagrette i lagmannsretten.

Liv- og Verdal-saken berører særlig vår problemstilling som begge ble avgjort av lagrette. Dommene er fra 1980-tallet, før toinstansordningen ble innført. Da ble de sakene av mest alvorlig karakter behandlet i lagmannsretten som første instans.²¹ Den tidligere ordningen var

¹⁸ Almindelig borgerlig straffelov av 22. mai 1902 nr. 10 (straffeloven)

¹⁹ Straffeloven 1902 av 22. mai 1902 nr. 10

²⁰ Justis- og politidepartementet 2003-2004: 419 og 421

²¹ Dørre 1998: 12-13

at lagrette kun hadde adgang til å besvare «ja» eller «nei» på skyldspørsmålet jf. straffeprosessloven (strpl.)²² § 365. Dette medfører vanskeligheter når man skal tolke disse avgjørelsene, ettersom man ikke har noen begrunnelse for sakens utfall.

Lagretten består av lekdommere, som er valgt som dommere av kommunen, jf. domstolloven (dstl.)²³ § 66. Mye av kritikken gikk ut på at lekdommerne i større grad tok stilling til skyldspørsmålet basert på en «følelse» de satt igjen med når alle bevis var lagt frem for retten, noe fagutlærte i mindre grad ville gjort. Frifinnelsene har blitt kritisert for å være et resultat av at de lagrette har fått medfølelse for tiltalte, fremfor å vurdere bevisene rent objektivt. 1. januar 2018 ble ordningen avskaffet med bakgrunn i å styrke rettssikkerheten.²⁴ Avgjørelsen av skyldspørsmålet ble fra da av gitt en grundig begrunnelse.

Høyesterett har som nevnt ikke behandlet saker om en kan ta liv i preventiv nødverge. Imidlertid finnes det et fåtall nyere dommer som er avgjort i underrettene, som kan bidra ved tolkningen. Avgjørelsene som foreligger har imidlertid ikke prejudikatsvirkning som avgjørelser ved Høyesterett, og vil således ha svakere rettskildemessig vekt.²⁵ Vi vil analysere dommer fra tingrett og lagmannsrett, men da i erkjennelsen av at de vil ha noe lavere rettskildemessig vekt enn avgjørelser fra Høyesterett.

Lovforarbeidene er en annen relevant rettskildefaktor, og vil ha vekt ved tolkningen av ordlyden i nødvergebestemmelsen. Det kan være vanskelig å tolke den kortfattede ordlyden i en bestemmelse uten å se til forarbeidene som utdyper og presiserer betydningen. Forarbeidene er det arbeidet som ligger bak en vedtatt lov, hvor man får innsikt i hva som er lagt til grunn og hva som ønskes oppnådd med loven. Aktuelle forarbeider er NOU 1992:23, NOU 2002:4 og Ot.prp. nr. 90 (2003-2004).

Generell nødverge er godt dekket i forarbeidene. Preventiv nødverge er dekket i noe grad, blant annet med spesifikke momenter som skal tas i betraktning i vurderingen.²⁶ Det som er uttrykt i forarbeidene anvendes både i litteraturen og i praksis, som gir uttalelsene en tyngre rettskildemessig vekt. Dog foreligger det uenigheter om hva som skal til for å kunne anvende

²² Lov av 22. mai 1981 nr. 15 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven)

²³ Lov av 13. august 1915 om domstolene (domstolloven)

²⁴ Justis- og beredskapsdepartementet 2016 - 2017: 39

²⁵ Slettan og Øie 2001: 42

²⁶ NOU 1992:23: 95

nødverge mot et forestående angrep.²⁷ Andre rettskildefaktorer får desto mer vekt ved tolkningen av gjeldende rett.

Juridisk teori er særlig relevant som rettskildefaktor der rettsstilstanden er uavklart, som ved preventiv nødverge. Juridisk teori er hva ulike juridiske forfattere har ment og vekten vil dermed variere. Det er først og fremst hva som fremkommer i autoritativ juridisk teori på strafferettens område, som vil bli tillagt vekt. Det har vært et bevisst valg å benytte både eldre og nyere juridisk litteratur. Uten ny rettspraksis, vil eldre juridisk litteratur fortsatt veie tungt i tolkningen av preventiv nødverge.

Reelle hensyn er en rettskilde som kan være relevant og ha en viss vekt ved tolkningstil. På strafferettens område har den imidlertid liten betydning, idet det kreves hjemmel i lov for å straffe. Derfor drøftes ikke denne faktoren.

3 Strafferettslig plassering

Tolkningen av nødvergebestemmelsen kan være omfattende og de ulike kriteriene for når en kan ta liv i selvforsvar, er ikke alltid entydige. Den Europeiske Menneskerettskonvensjonen (EMK) er en sentral rettskilde. Retten til liv og beskyttelsen av denne rettigheten er nedfelt i Grunnloven (Grl.)²⁸ § 93, og EMK art. 2 nr. 1. Imidlertid er retten til liv på ingen måte absolutt. Når det er helt nødvendig å ta liv «for å forsvare en person mot ulovlig vold» åpner art. 2 nr. 2 for dette.²⁹ Gjennom menneskerettsloven (mrl.)³⁰ §§ 3 jf. 2 har EMK blitt inkorporert i norsk rett, og således preget utformingen av nødvergebestemmelsen.

Fire vilkår må være oppfylt for å kunne straffe. Det første vilkåret krever at de objektive vilkårene i et straffebud er oppfylt jf. ordlyden i Grl. § 96. Det andre vilkåret er at handlingen må være utført med tilstrekkelig grad av skyld. For nødvergebestemmelsen er skyldkravet forsett, jf. ordlyden i strl. § 21. Forsettsformene er definert i strl. § 22 som hensiktsforsett, sannsynlighetsforsett og dolus eventualis. Det tredje vilkåret er at personen må være strafferettslig tilregnelig i gjerningsøyeblikket. Det fjerde vilkåret forutsetter at det ikke

²⁷ NOU 1992:23: 94

²⁸ Kongerike Noregs grunnlov av 17. mai 1814 (Grunnloven)

²⁹ jf. EMK art. 2 nr.2

³⁰ Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett av 21. mai 1999 nr. 30 (menneskerettsloven)

foreligger noen straffrihetsgrunner.³¹ Nødverge er en av fire lovfestede straffrihetsgrunner. Gjerningspersonen skal dermed frifinnes, selv ved drap, om han handlet i nødverge.³²

En straffrihetsgrunn kan gjøre en handling straffri og rettmessig (rettmessighetsgrunn), eller straffri uten at handlingen anses som rettmessig (unnskyldningsgrunn). En nødvergehandling regnes som en rettmessighetsgrunn, og gjør handlingen «lovlig» i rettens forstand.³³ Erstatningsansvar jf. skadeserstatningsloven (skl.)³⁴ §§ 3 - 1 jf. 1- 4, bortfaller ved nødverge.³⁵ Dette gir et tydelig signal om nødvergeretten, og at «det ikke er grunn for rettsordenen å motvirke den, hverken med straff eller andre sanksjoner».³⁶

4 Hensyn bak nødverge

4.1 Når rett står mot urett

Det fremkommer i forarbeidene at «Behovet for regler om straffrihet ved nødverge er ubestridt».³⁷ Ved nødverge står rett mot urett, og det bygger på det essensielle i hvert rettssystem at den som blir angrepet, har rett til å forsvare seg.³⁸ Dog illustrerer vilkårene at bestemmelsen er et resultat av motstridende hensyn; den angrepne, angriperen og samfunnet forøvrig. Det er lovlig å forsvare seg, men det er likevel ikke ubegrenset hva en kan gjøre i selvforsvar.

4.2 Hensynet til den som blir angrepet

Bestemmelsens eksistens indikerer at den angrepne i første rekke har en solid beskyttelse mot å bli utsatt for rettsstridige angrep. Det er tydelig at det er hensynet til den angrepne det ønskes å verne om. For ethvert menneske vil det være en fremtredende etisk og sosial interesse i at retten hevder seg over uretten.³⁹

³¹ Andenæs 2016: 101

³² NOU 1992:23: 86, se Justis- og politidepartementet 2003-2004: 420

³³ Justis- og politidepartementet 2003-2004: 66-67

³⁴ Lov om skadeserstatning i visse forhold av 13. juni 1969 (skadeserstatningsloven)

³⁵ Andenæs 2016: 161

³⁶ Ibid: 151

³⁷ Justis- og politidepartementet 2003-2004: 208

³⁸ Andenæs 2016: 161, se også Augdahl 1920: 5

³⁹ Augdahl 1920: 5

Å handle i nødverge er en form for privat rettshåndhevelse i nødvergesituasjoner, og kan ses på som en utvidelse av handlefriheten til den enkelte. Dette er mye begrunnet i at det vil være en umulig oppgave for politiet å beskytte borgerne til enhver tid, selv om det er en av deres hovedoppgaver.⁴⁰ Politiet kan ikke være overalt, alltid.

Dørre uttrykker at «Behovet for selvforsvar kan være like stort ved et fremtidig angrep som ved et påbegynt angrep (...)».⁴¹ Selv om nødvergeretten tradisjonelt er tilknyttet pågående angrep, er hensynene bak preventiv nødverge akseptert av rettsordenen, riktignok med stramme rettslige rammer. Hensikten er å verne om de som befinner seg i en situasjon der det ikke lenger finnes andre avvergesmåter enn preventiv nødverge.⁴²

4.3 Hensynet til angriperen

Hensynet til angriperen kommer til uttrykk i strl. § 18 gjennom ordlyden i bokstav b og c, om kravet til at forsvarshandlingen må stå proporsjonal til angrepet, og ikke gå lenger enn det som er nødvendig.⁴³ Den angrepne gis dermed ikke frie tøyler i en nødvergesituasjon, og det er ikke lenger snakk om lovlig nødverge om selvforsvaret går utover det vilkårene tillater. En kan si at angriperen gir avkall på sitt krav om beskyttelse av rettsordenen, men han er allikevel ikke rettsløs.

4.4 Samfunnsperspektiv

Nødvergeretten har ikke bare en alminnelig og praktisk betydning for rettshevdelsen, men også en «folkeoppdragende faktor».⁴⁴ Den skal virke både individual- og allmennpreventiv. Bestemmelsens straffetrussel skal virke avskrekkende på borgerne, og dens preventive funksjon ligger særlig i vissheten om bestemmelsens vide nedslagsfelt. Den skal virke skremmende for en eventuell angriper, samtidig som den skal virke oppmuntrende på forsvarsviljen til den som blir angrepet.⁴⁵

⁴⁰ jf. Lov om politiet av 4. august 1995 nr. 16 (politiloven) § 2

⁴¹ Dørre 1998: 23

⁴² Ibid: 23

⁴³ Kvam 2014: 91

⁴⁴ Augdahl 1920: 6

⁴⁵ Ibid: 6-7

Det vide nedslagsfeltet i nødvergebestemmelsen gir privatpersoner et ekstra vern i nødvergesituasjoner. Rettsordenen opprettholder beskyttelsen av borgerne til enhver tid, ved å bekjempe kriminelle handlinger.⁴⁶ Det er imidlertid avgjørende at det finnes begrensninger i den privates rett til selvhjelp. Privat rettshåndhevelse er et unntak av hovedregelen om at det er Staten som har og skal ha myndighetsmonopol til å utøve makt overfor borgerne.⁴⁷ Det vil ikke være ønskelig med et samfunn der privatpersoner får politimyndighet overfor hverandre.

5 Nødvergebestemmelsen § 18

5.1 Lovteksten

I det følgende vil vi gjennomgå vilkårene om nødverge relativt grundig, og deretter behandle preventiv nødverge. Ordlyden i straffeloven § 18 er slik:

§ 18. Nødverge

En handling som ellers ville være straffbar, er lovlig når den

- a) blir foretatt for å avverge et ulovlig angrep,
- b) ikke går lenger enn nødvendig, og
- c) ikke går åpenbart ut over hva som er forsvarlig under hensyn til hvor farlig angrepet er, hva slags interesse som angrepet krenker, og angriperens skyld.

5.2 Nærmere om vilkårene for nødverge

5.2.1 Lovens krav til nødvergesituasjon og nødvergehandling

Det er fire kumulative vilkår som må foreligge for at nødvergebestemmelsen skal komme til anvendelse:

1. Det må foreligge et ulovlig angrep.
2. Forsvarshandlingen må være avvergende i sin karakter.

⁴⁶ Dørre 1998: 26

⁴⁷ Justis- og politidepartementet 2003-2004: 208, se også Andenæs 2016: 161

3. Forsvarshandlingen må ikke gå lenger enn nødvendig for å stanse det ulovlige angrepet.
4. Forsvarshandlingen må ikke åpenbart gå utenfor hva som er forsvarlig i forhold til angrepet.

Loven stiller altså krav til både situasjonen den angrepne må være i (nødvergesituasjonen), og hvordan han straffritt kan forsvare seg (nødvergehandlingen).

5.2.2 Hvilke krav stilles til nødvergesituasjonen?

5.2.2.1 Grunnvilkårene for nødverge

Det må foreligge en nødvergesituasjon for å kunne kvalifisere til en nødvergehandling jf. strl. § 18 første ledd, bokstav a. Etter lovens ordlyd kreves et «angrep», og dette må dertil være «ulovlig».

5.2.2.2 Ulovlig angrep

Hva er et «angrep»?

Et angrep i rettslig forstand har ulik uttrykksforståelse. Augdahl⁴⁸ understreker «At gi en almindelig definisjon av begrepet, som i alle anvendelser er korrekt og uttømmende, er ikke mulig». Et angrep har i nyere tid blitt beskrevet som en handling der vedkommende har et mål ved å skade noen eller noe.⁴⁹ Et angrep kan være slag, spark, overgrep, voldtekt eller andre fysiske anstrengelser, så vel som mobbing eller æreskrenkelser.⁵⁰ Passivitet ved unnløstelse anses også som et angrep om unnløstelsen setter en person i en nødvergesituasjon. Å blokkere en vei eller nekte å låse opp en dør for å holde personen innestengt, er eksempler på situasjoner hvor passivitet kan åpne for nødverge.⁵¹

Eskeland viser til forarbeidene og uttrykker at ordlyden i strl. § 48 ikke krever et aktuelt angrep, og at «det er nok at nødvergehandlingen er nødvendig for å avverge et angrep, altså et angrep som er ventet».⁵² Vurderingen om hvorvidt et angrep anses som «ventet» beveger seg mot preventiv nødverge og behandles under punkt 7.2.1.

⁴⁸ Augdahl 1920: 16

⁴⁹ Fredriksen 2016: 147

⁵⁰ Se Rt. 1936 s. 740

⁵¹ Haaheim 2005: 95

⁵² Eskeland 2017: 262 jf. Justis- og politidepartementet 2003-2004: 420

Har angrepet opphørt er det ikke lenger et angrep å avverge seg mot, og dermed forsvinner hjemmelsgrunnlaget for å handle i nødverge. Eskeland mener at «Et angrep er avsluttet når angriperen har oppnådd det han ønsker og situasjonen har stabilisert seg».⁵³ Definisjonen er noe uklar, men illustrerer hvor vanskelig det er å sette klare faste rammer. Det vil imidlertid være naturlig å anse et angrep som avsluttet når den angrepne ikke lenger utsettes for den ulovlige krenkelsen som utløste nødvergesituasjonen. Rettspraksis åpner for at man fortsatt kan befinne seg i en nødvergesituasjon til tross for at angrepet tilsynelatende er avsluttet.

Det faktum at nødvergebestemmelsen åpner opp for at man lovlig kan handle i nødverge, legger betydelige begrensninger for hva angriperen kan svare motangrepet med. En nødvergehandling er lovlig, og kan dermed ikke møtes med nødverge. Uten denne begrensningen kan man se for seg en situasjon der angriperen lovlig kan svare på en forsvarshandling med «kontranødverge».⁵⁴ Verken loven eller høyesterettspraksis åpner for dette.⁵⁵ Om man derimot handler utover grensene for nødverge, befinner man seg i en situasjon hvor forsvarshandlingen ikke lenger er lovlig. En slik handling kan møtes med nødverge.

Hva skal til for at angrepet er «ulovlig»?

Ved ny straffelov ble uttrykket «retsstridigt» i strl. 1902 § 48 erstattet med «ulovlig», men medførte ingen realitetsendringer.⁵⁶ Formuleringen «ulovlig» krever ikke at handlingen er straffbar, selv om den ofte er det.⁵⁷ Angrepet skal utelukkende vurderes objektivt, og krever ikke at angriperen har utvist noen form for skyld. Det er i utgangspunktet likegyldig om man blir angrepet av en person som kan straffefølgges eller ikke, fordi angrepet potensielt kan være like farlig.⁵⁸

⁵³ Eskeland 2017: 265

⁵⁴ Gröning 2019: 448

⁵⁵ Jf. Rt.1948 s.75

⁵⁶ Justis- og politidepartementet 2003-2004: 206

⁵⁷ Andenæs 2016: 163, se også Fredriksen 2016: 148

⁵⁸ Justis- og politidepartementet 2003–2004: 419, se også NOU 1992:23: 94

5.2.3 Hvilke krav stilles til nødvergehandlingen?

5.2.3.1 Utgangspunkt

Vi har nå drøftet hva som skal til for å tilfredsstille en nødvergesituasjon. Videre vil vi drøfte hvilke handlinger den angrepne straffritt kan tillate seg, altså kravene til nødvergehandlingen.

Nødvergehandlingen kan både være lovlig (straffri) og rettmessig så lenge den befinner seg innenfor lovens rammer. Ordlyden i nødvergebestemmelsen «en handling som ellers ville være straffbar (...)» inviterer til at nødvergehandlingen kan være en hvilken som helst forsvarshandling.⁵⁹

5.2.3.2 Formålskravet

Forsvarshandlingen må være foretatt «for å avverge» et angrep slik det fremkommer i bokstav a. Augdahl uttrykker at «Avverges kan jo kun et fremtidig angrep».⁶⁰ Følgelig fordi det å avverge noe naturlig forstås slik at noe som ikke enda har skjedd, hindres fra å skje. Tolkningen av ordlyden tilsier at bestemmelsen åpner for at man skal kunne forsvare seg *før* man faktisk blir angrepet, så vel som *under* angrepet.⁶¹ Rettspraksis har likevel legitimert drap som en lovlig forsvarshandling i den utstrekning det har vært helt nødvendig.⁶²

Det stilles krav til at forsvarshandlingen må ramme angriperen slik Høyesterett har konstatert i Rt. 1979 s.429. I promilleflukt-saken ble en mann angrepet av en ungdomsgjeng og flyktet med bil selv om han hadde høy promille, for å komme seg unna. Høyesterett mente mannen utsatte tredjeperson (og ikke angriperen) for fare, ved å kjøre i beruset tilstand. Dette falt utenfor strl. § 48 og måtte heller vurderes opp mot strl. § 47 om nødrett.⁶³

En kan forsvare en annen person på lik linje som om angrepet skulle vært rettet mot en selv, og det er ingen hensyn som kan begrunne en mer innskrenkende tolkning.⁶⁴ Dette blir ytterligere understreket av rettspraksis og kommer til uttrykk i dom LG-1999-152 fra

⁵⁹ Fredriksen 2016: 149

⁶⁰ Augdahl 1920: 56

⁶¹ Gröning 2019: 453

⁶² Se Liv- og Verdal-saken

⁶³ Haaheim 2005: 95 - 96

⁶⁴ Justis- og politidepartementet 2003-2004: 419, se også Andenæs 2016: 161 og Eskeland 2017: 264

Gulating lagmannsrett. Tiltalte tok livet av A for å forsvare B mot et ulovlig angrep fra A og ble frifunnet.

Som nevnt innledningsvis medførte ordlyden i den nye nødvergeparagrafen noen realitetsendringer. Vilkåret «for å avverge» tolkes slik at vedkommende som forsvare seg må ha nødvergehensikt på gjerningstidspunktet. Dermed må den angrepne hatt til hensikt å avverge eller forsvare seg mot det nærstående angrepet.⁶⁵ Strl. 1902 § 48 stilte ingen krav til motivet bak nødvergehandlingen, men forarbeidene til strl. 2005 uttrykte at «det ikke bør være berettiget å handle i nødverge utelukkende for å hevne seg». Det hører til sjeldenhetene at slike “hevnaksjoner” holder seg innenfor grensene for nødverge, og vil i de fleste tilfeller anses som en lovovertrødelse.⁶⁶ Likevel sender det et signal om at nødvergeretten har fått strengere rammer.

5.2.3.3 Nødvendighetskravet

Nåværende straffelov har videreført det tidligere kravet i strl. § 48 om at en handling ikke må overskride «hvad der fremstillede sig som fornødent hertil».⁶⁷ I den nye formuleringen heter det at forsvarshandlingen må «ikke gå lenger enn det som er nødvendig» for å avverge et angrep jf. strl. § 18 bokstav b. I nødvendighetsvurderingen etableres en ytre grense for hvor langt den truede kan gå i forsvarshandlingen.⁶⁸ Selvforsvar utover dette bryter med nødvendighetskriteriet og faller utenfor nødvergebestemmelsen.

Nødvendighetsregelen gjør seg gjeldende ved bedømmelsen av handlingens *intensitet*.⁶⁹ Den angrepne må velge det alternativet med lavest intensitet i forsvarshandlingen, samtidig som at angrepet skal avverges med lempeligste middel.⁷⁰

Et eksempel kan være at A ikke kan sparke eller slå B når det åpenbart finnes lempeligere handlingsalternativer som å holde fast B til politiet kommer.⁷¹ Det kreves imidlertid at man foretar en vurdering av aktuelle forsvarshandlinger, og velger alternativet som er lempeligst, men likevel nødvendig for å stanse angrepet. Et eksempel som viser at en handling gikk

⁶⁵ Grøning 2017: 453 - 454

⁶⁶ Justis- og politidepartementet 2003-2004: 420

⁶⁷ Grøning 2019: 454

⁶⁸ NOU 1992:23: 96, se også Dørre 1998: 49

⁶⁹ Fredriksen 2016: 151

⁷⁰ Justis- og politidepartement 2003-2004: 420

⁷¹ Fredriksen 2016: 151

lenger enn nødvendig er dom LE-2018-76985 fra Eidsivating lagmannsrett. Under en slåsskamp på en russefest ble A angrepet av B og forsvarte seg med et slag. Videre sparket A til B i ansiktet da han falt i bakken. Lagmannsretten konstaterte at slaget til A var en lovlig nødvergehandling, men at sparket i ansiktet gikk lenger enn det som var nødvendig og dermed overskred grensene for nødverge.

Nødvendighetsregelen setter også krav til forsvarshandlingens utstrekning i *tid*. Om forsvarshandlingen går utover tiden som er tilstrekkelig for å stanse angrepet, vil «overskuddet» falle utenfor nødverge. Vi kan tenke oss at den angrepne blir overrumplet, og svarer med å slå angriperen i ansiktet én gang. Dette stanser angrepet, for angriperen blir satt ut av spill. Han som forsvare seg, fortsetter å slå tre-fire ganger. De siste slagene vil falle utenfor nødverge. Når nødvendighetsregelen overskrides i tid, får den overflødige forsvarshandling lett karakter av hevn eller gjengjeldelse. Hensynene bak nødverge tilsier at disse handlingene ikke skal lates straffri. Overskridelse av nødverge vil imidlertid bli omhandlet under punkt 6.1.

5.2.3.4 Forsvarlighetskravet

Gamle strl. § 48 har et vilkår om at forsvarshandlingen ikke må være «ubetinget utilbørlig». Straffelovkommisjonen kom med innspill til den nye straffeloven om at «handlingsrommet bør snevres inn», men at «den som forsvare seg, bør ha et visst spillerom for sitt forsvar».⁷² Forarbeidene⁷³ viser til en proporsjonalitetsvurdering mellom ulike momenter i angrepshandlingen og forsvarshandlingen. Momentene vil ytterligere bli behandlet under punkt 7.1.

Strl. § 18 bokstav c, setter krav til at forsvarshandlingen «ikke går åpenbart ut over hva som er forsvarlig under hensyn til hvor farlig angrepet er, hva slags interesse som angrepet krenker, og angriperens skyld». Forsvarlighetskravet har blitt noe strengere i dagens straffelov og medfører en viktig realitetsendring.⁷⁴

⁷² Justis- og politidepartement 2003-2004: 209

⁷³ NOU 1992:23: 95

⁷⁴ Justis- og politidepartement 2003-2004: 419

En handling som er forsvarlig er også forholdsmessig.⁷⁵ Det beror på en vurdering av omstendighetene og situasjonen hvor drastisk man kan gå til verks for å stoppe et angrep. Eskeland uttrykker at «man ikke kan skyte sykkeltyven selv om det var den eneste måten å stanse han på».⁷⁶ Her ble det brukt et sterkt middel mot en mindre alvorlig krenkelse, og vil anses som uforholdsmessig.

Ved den skjønnsmessige vurderingen av angrepets art, er første vurdering «hvor farlig angrepet er». Momentet viser til angrepets art, omfang og skadepotensiale og blir omhandlet under punkt 7.2.5 og 7.3.1. Den andre vurderingen er at det må tas hensyn til «hva slags interesse som angrepet krenker». Fokuset rettes mot det angrepne rettsgode, risikograden og skadeomfanget som kan oppstå.⁷⁷ Om angrepet truer ditt liv eller om den er rettet mot materielle verdier, vil være avgjørende for hva en kan tillate seg i forsvarshandlingen.

Den tredje vurderingen angår «angriperens skyld». Vurderingen henspeiler angriperens subjektive skyld, altså hvorvidt angriperen har opptrådt med forsett eller i god tro, tilregnelighet, angriperens alder eller psykotisk i gjerningsøyeblikket.⁷⁸

Uavhengig av om angrepet er fremprovosert eller ikke, kan det være utløsende for nødvergeretten. I situasjoner der angrepet er selvforskyldt, kan det være avgjørende for hvor langt en kan gå i forsvarshandlingen jf. bokstav c.⁷⁹ Dersom A fremprovoserer en handling slik at B mister besinnelsen og utøver vold, har likevel A rett til nødverge, men nødvergehandlingen skal ikke gå utenfor hva som anses som en nødvendig og forsvarlig handling.⁸⁰

Tidsaspektet ved et angrep er relevant når man skal vurdere hvilke handlingsalternativer som er tilstede. Et aktuelt handlingsalternativ kan være å flykte fra angriperen. Forarbeidene nevner at i noen tilfeller vil forsvarlighetsregelen og nødvendighetsregelen føre til at den som

⁷⁵ Fredriksen 2016: 151

⁷⁶ Eskeland 2017: 267

⁷⁷ Gröning 2019: 458

⁷⁸ Andenæs 2016: 167

⁷⁹ NOU 1992:23: 97

⁸⁰ Andenæs 2016: 165

blir angrepet er «forpliktet til å flykte i stedet for å anvende makt overfor angriperen».⁸¹

Denne vurderingen er omfattende og vil bli behandlet videre under punkt 7.2.3.

6 Overskridelse av grensene for nødverge

Det er lett å få panikk om livet trues. Det typiske er at man tyr til overdreven vold i forsvarshandlingen og at den ikke lenger står proporsjonalt til angrepet.⁸²

Nødvergeparagrafen åpner for en vid skjønnsvurdering der faktorer som redsel, sinnstilstand, maktforhold og andre omstendigheter kan anses som formildende. Dette er «fellesregler» og kan anvendes ved nødverge, så vel som ved preventiv nødverge.

I strl. 1902 § 48 fjerde ledd står det at gjerningspersonen ikke kunne straffes ved overskridelse av nødverge som «alene (...) har fundet Sted paa Grund af en ved Angrepet fremkaldt Sindsbevægelse eller Bestyrtelse». Ordlyden bestemte at vedkommende *skulle* frifinnes om fjerde ledd var oppfylt. Fjerde ledd er ikke videreført i strl. § 18, men strl. § 81 bokstav b nr. 2 hjemler fritak for straff ved overskridelse av grensene for nødverge. Ordlyden i bokstav b tilsier en innskjerping uttrykt gjennom «kan» (tidligere skal) og et tilleggsvilkår der kun «særlige grunner tilsier frifinnelse».⁸³ Strl. § 80 bokstav d nr. 2 fastsetter at straffen *kan* settes til under minstestrafen eller til en mildere straffart ved overtredelse av strl. § 18.⁸⁴ Det å befinne seg i en nødvergelignende situasjon anses imidlertid som formildende ved straffutmålingen jf. strl. § 78, første ledd bokstav a.

Det kommer til et punkt hvor en handling som allerede har overskredet grensene for nødverge, ikke lenger dekkes av de nevnte bestemmelsene som regulerer dette. Da kan «berettiget harme» (jf. strl. § 80 bokstav e), komme til anvendelse. Bestemmelsen anses som en straffnedsettelsesgrunn, og åpner ikke adgang for straffritak.⁸⁵ Den kan tenkes anvendt der summen av omstendighetene ikke kvalifiserer til en nødvergesituasjon, men en

⁸¹ Justis- og politidepartement 2003-2004: 421

⁸² Gröning 2019: 531

⁸³ Justis- og politidepartementet 2003-2004: 422, se også Gröning 2019: 532

⁸⁴ Andenæs 2016: 479

⁸⁵ Matningsdal 2015: 763

nødvergelignende situasjon.⁸⁶ Omstendighetene kan være seksuelle tilnærmelser av omsorgspersoner, krenkelser over tid eller psykisk og fysisk mishandling mv.⁸⁷

7 Preventiv nødverge

7.1 Utgangspunkter og grunnleggende hensyn

Som det fremgår av drøftingen ovenfor, åpner loven for preventiv nødverge. I hvilken utstrekning det er adgang til å ta liv for å forsvare seg mot fremtidige angrep, regulerer loven imidlertid ikke i detalj.

Den historiske utviklingen innen norsk rett viser til en bredere tolkning av angrepets aktualitet. Formuleringen i Kriminalloven⁸⁸ 1842 kap. 7 § 7 antydte en snever tolkning, og krevde at angrepet hadde «begyndt» eller var «overhængende». Allerede i forarbeidene til strl. 1902 fremkom det at «Det kan imidlertid ikke nægtes, at Tilfælde kan forekomme, hvor Nødværge maa tilstedes, ogsaa overfor mere fremtidige Angreb (...)».⁸⁹ Forarbeidenes utvidende tolkning tydeliggjør at nødverge mot fremtidige angrep på ingen måte er et nytt fenomen, men et høyst reelt scenario som har blitt mer aktuelt med tiden.

Selv om preventiv nødverge tradisjonelt sett assosieres med relasjonsvold, kan det tenkes at dette ikke alltid er tilfelle. Se for deg en mann med konstatert covid-19-smitte.⁹⁰ Han er isolert og fremstår som ustabil. Han har sagt til sin kamerat at han skal gå over gaten og inn på sykehjemmet, i den hensikt å hoste og spytte på så mange som mulig slik at de blir smittet. Kameraten er vitne til at mannen er på vei ut døren. Sykehjemmet huser ca. 100 eldre beboere, og et anslag er at ca. 20-30 av disse vil dø som følge av korona-smitte. Det vil ta for lang tid å kontakte politiet pga. den korte avstanden til sykehjemmet. Hvilke muligheter har kameraten til å avverge angrepet innenfor lovens rammer?

⁸⁶ Jf. LA-2003-19998

⁸⁷ Se f.eks. Rt. 1980 s.927 eller Rt. 1985 s.406

⁸⁸ Lov angaaende forbrudelser af 20de August 1842 (kriminalloven)

⁸⁹ S.K.M 1896: 86

⁹⁰ Korona-viruset fører til luftveisinfeksjon og dødsfall forekommer for noen av de som blir alvorlige syke jf. FHI 2020.

Ifølge delutredning V i NOU 1992:23 er det forholdet mellom angrepet og forsvarshandlingen som avgjør når nødvergeretten kommer til anvendelse. Det er listet opp en rekke momenter som bør være med i denne vurderingen; En fremtidig angrepshandling vurderes ut ifra sannsynligheten at det faktisk skjer et angrep, tidspunkt, sted, estimert tid frem til angrepet, hvilken interesse angrepet rettes mot, farligheten av angrepet og hvilke andre mulige handlingsalternativer enn nødverge som foreligger. Vurderingen av forsvarshandlingen beror på det fryktede angrepets alvorlighet og omfanget av forsvarshandlingens antatte følger.⁹¹

Momentene anses som selve kjernen, fordi de egentlig er en utdyping av nødvendighets- og forsvarlighetskravet etter bokstav b og c i strl. § 18, som vi tidligere har gjennomgått. De sentrale vurderingene om hvorvidt en person kan frifinnes på bakgrunn av preventiv nødverge, beror på en tolkning og en totalvurdering av disse momentene. De påvirker hverandre dynamisk. Et eksempel kan være; Jo mer alvorlig et angrep er (eller fryktes å være), dess mer alvorlig forsvarshandling kan en ty til. Jo lenger tid det er frem til angrepet, dess mer tid har man til å tenke, som dermed setter høyere krav til vurderingen av handlingsalternativene.

Med momenter som påvirker hverandre i så stor grad, kan det være utfordrende å sammenligne saksavgjørelser. Saker der det reises spørsmål vedrørende preventiv nødverge er som regel komplekse med hver sin unike historie. Likevel finnes det definerte likheter og ulikheter som gjør tolkningen av rettens vurderinger svært interessante. I det følgende vil vi drøfte de overnevnte momentene som forarbeidene fremhever.

7.2 Hvilke krav stilles til nødvergesituasjonen ved preventiv nødverge?

7.2.1 Angrepets sannsynlighet

Det er trukket strenge rettslige rammer ved anvendelse av preventiv nødverge og en befinner seg i grenseland mellom rett og urett. Den naturlige forklaringen er at man aldri kan være helt sikker på om det fryktede angrepet faktisk kommer eller ikke. Hvor mange trusler om angrep er fremsatt kun i den hensikt å skremme? Sannsynlighetsvurderingen er dermed av stor

⁹¹ NOU 1992:23: 95

betydning for hvorvidt man befinner seg i en nødvergesituasjon. Jo mer sannsynlig angrepet er, dess større adgang vil det være til å straffritt forsvare seg.

Augdahl presenterer et eksempel for å kaste lys over angrepets aktualitet, når det er snakk om et ikke-påbegynt angrep:

«Sæt for eks., at A meddeler B, der sidder lam i sin stol, at han vil lægge sig i baghold og myrde hans søn, når denne er på veien hjem. Sæt videre. at A's person og fortid er borgen for, at han kommer til at utføre sit forsæt. Sæt endelig, at B ikke har nogen utvei til at komme i forbindelse med utenverdenen eller til at få advart sin søn. At B i et sådant tilfælde bør kunne benytte sig av den første givne anledning til at skyde A en kugle for panden, synes ikke tvilsomt».⁹²

Han stiller spørsmålsteget ved hva som bør kreves av angrepets aktualitet når et fremtidig angrep av en alvorlig karakter åpenbart fremstår som svært sannsynlig - nærmest sikkert. Skal B skal sitte med hendene i fanget og vente på at angrepet blir «mer» aktuelt og risikere at B ikke får avverget angrepet? På lik linje med Augdahl mener Kjerschow at «Forberedelsen til et angrep kan dog være av den art, at angrepet må sies allerede dermed å være innledet».⁹³

Sannsynlighetsvurderingen vedrørende angrepet vil belage seg på tolkningen av flere elementer; trusler om angrep, erfaringer knyttet til tidligere angrep, angriperens atferd og kjente handlingsmønstre.⁹⁴

Selv om frifinnelsen i Liv-saken mangler begrunnelse, er saken omtalt i boken *Frikjent i samarbeid med tiltalte og tiltaltes daværende forsvarer Alf Nordhus*. Tiltalte forteller at hun samme kveld ble slått, skjelt ut og dyttet av ektemannen. Etter 18 år med regelmessig mishandling, visste hun hva som ventet på kvelden hun skulle legge seg - voldtekt.⁹⁵ Spørsmålet har ikke vært om et angrep kom til å skje, men på hvilket *tidspunkt* nødvergeretten trer i kraft.⁹⁶ På bakgrunn av tiltaltes uttalelser, anså hun et alvorlig fremtidig angrep som høyst sannsynlig og nært forestående.

⁹² Augdahl 1920: 58

⁹³ Kjerschow 1930: 135, se også NOU 1992:23: 93

⁹⁴ Dørre 1998: 68-69

⁹⁵ Helsingeng 1983: 67-69

⁹⁶ Slettan 1987: se punkt 3.1

Innledningsvis omtalte vi Hammerfest-saken der en kvinne ble dømt for drap som hadde mange likhetstrekk med Liv- og Verdal-saken. Tiltalte og avdøde var ikke lenger samboere, og voldshendelsene opphørte flere måneder i forveien. I tillegg hadde tiltalte selv invitert avdøde til leiligheten den kvelden. Deres fortid med grov vold hadde imidlertid bygd opp en legitim frykt for nye angrep i tiltalte. I tingrettens dom RG-2002-1450 blir både Liv- og Verdal-saken trukket frem som eksempler der det «synes å ha foreligget voldsbruk som var langt mer massiv og mer nærliggende i tid» enn i denne saken. Det var få indikasjoner som tydet på at et konkret angrep forelå frem i tid. Objektivt sett legger dette begrensninger på sannsynligheten for nye angrep, noe tingretten også konkluderte med.

I en nyere sak LB-2018-187372 fra Borgarting lagmannsrett, påberopte tiltalte seg preventiv nødverge da hun knivstakk sin samboer til døden. Vitneforklaringene til hennes to sønner som befant seg i leiligheten under drapet, var avgjørende for den svekkede troverdigheten til tiltalte. Ingen av sønnene oppfattet at det var snakk om noe angrep fra avdøde sin side, noe den rettsmedisinske undersøkelsen av liket også underbygde. I tillegg var ingen av tiltaltes skader forenlig med hennes forklaring. Vitneforklaringer fra parets bekjente kunne beskrive et turbulent forhold, der den ene ikke var noe bedre enn den andre. Lagmannsretten uttalte blant annet:

«Lagmannsretten utelukker ikke at B ved enkeltstående anledninger som følge av forholdet mellom dem har utøvd vold mot tiltalte av mindre alvorlig karakter. Det var i tilfelle enkeltstående episoder som ikke gav grunnlag for noen generell frykt for alvorlige og livstruende angrep fra hans side».

Lagmannsretten konkluderte med at verken et pågående eller nært forestående angrep ble ansett som sannsynlig av tiltalte, og at det ikke forelå preventiv nødverge. Tiltalte ble dømt til 14 års fengsel for drap under straffeskjerpene omstendigheter. Momentene det ble lagt vekt på var at tiltalte uriktig skadet avdødes rykte etter drapet og at han ble drept i sitt eget hjem der han burde følt seg trygg. I tillegg var tiltaltes sønner på 17 år til stede under drapet.

7.2.2 Tidspunkt og sted for angrepet

Sannsynligheten for et fremtidig angrep som er konkretisert med tid og sted oppleves som høyere, enn der dette er mer udefinert. Når en vet når, hvor og hvem som skal angripe deg, er det naturlig å tenke at en har muligheten til å avverge angrepet på en annen måte enn ved selvforsvar. Satt på spissen har den angrepne en slags «fordel» i situasjonen og burde benytte seg av den.

Ved kjennskap til når og hvor en skal bli angrepet, stilles det som nevnt spørsmålsteget ved om en kunne kontaktet politiet eller andre for hjelp. Det er likevel ikke alltid et reelt alternativ. Et klassisk eksempel for å belyse dette er skipsføreren som fikk vite at en av hans mannskap skulle drepe han når skipet la til kai et bestemt sted noen dager senere. Med begrensede muligheter for kommunikasjon på den tiden tilsa det at skipsføreren ikke hadde anledning til å tilkalle hjelp for å få avverget angrepet.⁹⁷ I tillegg visste skipsføreren at han ville bli angrepet med det samme de la til kai. Det forelå dermed ingen andre alternativer enn å foreta nødvergehandlingen selv for å stanse det fremtidige angrepet. Et konkretisert sted og tidspunkt for nødvergesituasjonen fikk her stor betydning for handlingsalternativene.

Dørre sier det slik: «Når faren er helt konkret, derimot, vil man vite sted, tid og angrepets karakter nokså nøyaktig».⁹⁸ Her kan det innvendes at vissheten om et forestående angrep sjeldent vil være overbevisende, før angrepet materialiserer seg, og det kan ikke stilles noe krav om at det neste angrepet skal være det samme som det forrige. «Liv» visste at hun skulle bli voldtatt da hun la seg i sengen, og kunne forutse når og hvor det neste angrepet skulle finne sted.

7.2.3 Handlingsalternativer og tiden frem til angrepet

Det foreligger en avgjørelse i Høyesterett der førstvoterende har uttalt seg om adgangen til preventiv nødverge. I Rt. 1996 s.141 (Mobbeoffer-dommen) fremkommer det:

«Når det dreier seg om fremtidige angrep, vil imidlertid muligheten for å avverge det på annen måte enn ved nødvergehandlinger, vanligvis være større enn i en akutt

⁹⁷ S.K.M 1896: 86-87, se også NOU 1992:23: 95

⁹⁸ Dørre 1998: 60

angrepssituasjon, og det bør skje en streng vurdering av hvilke andre muligheter som foreligger».

I likhet med Høyesterett presiserer forarbeidene at det skal mye til før man kan akseptere et ikke-påbegynt angrep. Det vil være lettere å vurdere andre alternativer enn maktbruk mot en angriper når man har mer tid til å se andre muligheter.⁹⁹ Følgelig vil den tilsvarende vurderingen ikke være like streng i akutte nødvergesituasjoner, fordi en har mindre tid til å komme på andre løsninger. Tidsaspektet og handlingsalternativene har således en dynamisk påvirkning på hverandre. Tiden kan avgjøre hvilke handlingsalternativer som er tilstede ut ifra omstendighetene og dermed anses som «riktige» i en nødvergesituasjon. Aktuelle handlingsalternativer øker, dess lenger tid en har til rådighet før et eventuelt angrep skulle komme.

Handlingsalternativer som bør vurderes er om det var anledning til å flykte, kontakte politiet eller andre hjelpeinstanser. I preventiv nødverge-situasjoner ilegges dermed den angrepne et større ansvar og mindre spillerom for handlingsvalg.¹⁰⁰ I Hammerfest-saken (RG-2002-1450, s.1454) uttalte retten at det ville vært «et nærliggende alternativ» for tiltalte å forlate leiligheten og dra til sin nye samboer. Tingretten legger mye vekt på hvilke andre handlingsalternativer som forelå. Drap ble i denne saken ikke ansett som nødvendig, mye på bakgrunn av at det var flere måneder siden volden opphørte, at de ikke lenger var samboere og at hun selv hadde invitert avdøde den kvelden. Det ble også vektlagt at nødvergesituasjonen ikke fremstod som akutt fordi avdøde sov da skuddene falt. Et fluktalternativ var høyst reelt.

I mange saker vil flukt fremstå som et aktuelt handlingsalternativ, som i Hammerfest-saken, fordi det anses som mer forholdsmessig enn å utøve makt. Ingen blir skadet, man forlater situasjonen og handlingen bryter ikke med et straffebed. Det ligger i nødvendighetskravet at retten må vurdere hvilke andre lempeligere midler som kunne vært anvendt for å avverge angrepet.

⁹⁹ NOU 1992:23: 96-97

¹⁰⁰ Dørre 1998: 27

Mange vil anse flukt som en selvfølgelig utvei, men for noen vil det være svært vanskelig.¹⁰¹ NOU 2003:31 har listet opp ulike forhold av betydning for kvinner som lever med relasjonsvold. Fellesnevnerne er frykten for represalier, nedbrutt selvtillit som følge av psykisk mishandling, samt svekket tro og evne til å klare seg selvstendig. Løfter fra mannen om at han aldri skal utøve vold igjen er også en faktor som blir presisert.¹⁰²

I Liv-saken truet avdøde med å tenne på huset om ikke tiltalte kom hjem igjen da hun en gang forlot huset i fortvilelse. Ord som ble brukt i advokat Alf Nordhus' prosedyre var at «Avdøde hadde smidd en stålbjelke over utgangsdøra, og en sjelelig barriere var bygd inn i tiltalte».¹⁰³ Flukt ble aldri ansett som gjennomførbart, og var heller aldri et alternativ for tiltalte. En enstemmig lagrett tilsier at de anså drapet som nødvendig, og at det var eneste og siste utvei for tiltalte.¹⁰⁴

I Mobbeoffer-dommen i Rt. 1996 s.141 ble tiltalte over en lengre periode utsatt for mobbing fra sine medelever. En dag fikk han nok og knivstakk en av mobberne i brystet og armen. Høyesteretts dom la i første rekke vekt på at mobbingen ikke kunne forsvares med et knivangrep. Det ble også presisert at det forelå andre reelle handlingsalternativer, der det å bytte skole ble ansett som en løsning. Det ble lagt vekt på at mobberen ikke fikk livstruende skader av angrepet. Tiltalte ble dømt til syv måneder betinget fengsel, på bakgrunn av at han befant seg i en meget krevende situasjon.

Terskelen for å legitimere drap som en nødvergehandling er svært høy, og det vil være snakk om rene unntakstilfeller.¹⁰⁵ Sykehusdrap-saken (LA-2003-19998) fra Agder lagmannsrett inngår ikke som et av disse unntakene. En mann ble knivstukket og drept av sine to barn mens han lå på sykehuset. Faren hadde i en årrekke utsatt sin kone og barn for grov seksuell mishandling. Spørsmålet er om omstendighetene tilsa at det var innenfor lovens rammer at forsvarshandlingen resulterte i drap. Var drap eneste utvei for å avverge potensielle nye angrep fra avdøde?

¹⁰¹ Se Liv-, Verdal- og Sykehusdrap-saken.

¹⁰² NOU 2003:31 avsnitt 5.1.4.1

¹⁰³ Helsingeng 1983: 124-135

¹⁰⁴ Dom av Eidsivating lagmannsrett, avsagt 26.08.1982 og 04.05.1983 (straffesak nr: 47/1982)

¹⁰⁵ NOU 1992:23: 97

Det ble vektlagt at familien hadde vurdert andre utveier, som å kontakte politiet. Å kontakte politiet var for familien ikke en naturlig løsning og ble ikke forsøkt. De hadde god tid til å vurdere et annet handlingsalternativ enn drap, deriblant flukt. Det ble lagt vekt på at familien hadde en bil til disposisjon i tillegg til at de selv hadde oppsøkt avdøde på sykehuset. Lagmannsretten mente at drapshandlingen gikk lenger enn nødvendig, og at tidsperspektivet ga de tiltalte flere handlingsalternativer. Barna ble dømt for drap under formildende omstendigheter.

Liv- og Verdal-saken representerer en tid med lite fokus og kjennskap til familievold. Med dagens kunnskap medfører det riktighet i at det må gjøres en helhetsvurdering om hvorvidt flukt i det hele tatt var et alternativ. Politi, barnevern, familievern og krisesentre er alle aktører som kan tilby voldsutsatte en hjelpende hånd for å komme seg ut av mishandlingsforholdet. Den utsatte kan kontakte Støttesenteret for kriminalitetsutsatte for råd og veiledning, og kvalifiserer til rett til bistandsadvokat.

Kan økt fokus på relasjonsvold og et velutviklet hjelpeapparat innsnevre adgangen til hva den angrepne kan foreta seg i forsvarshandlingen? Det kan tenkes at det forventes at den utsatte benytter seg av hjelpetilbudene som finnes, og at det dermed stiller strengere krav til forsvarshandlingen. Motsatt kan en stille spørsmål ved om den brede kunnskapen om de sterke psykologiske mekanismene som utspiller seg i et slikt regime i større grad kan legitimere mer alvorlige forsvarshandlinger.

7.2.4 Hvilken interesse trues?

Det må tas hensyn til *hva* som angripes. Det vil generelt være romsligere adgang til forsvarshandlingen, der liv trues, enn i tilfeller der angrepet rettes mot materielle interesser - for eksempel ved skadeverk eller tyveri.

Når en kvinne blir frarøvet sin veske, gir det anledning til forsvar mot veskenapperen. Her er det tale om å beskytte materielle interesser, og forsvarshandlingen må bedømmes i lys av det. Om angrepet er voldtekt, står hennes seksuelle integritet på spill, og den må anses mer beskyttelsesverdig. Dermed har hun en videre adgang til å forsvare seg.

De legislative hensyn bak momentet bygger på kjente læresetninger om skadepotensialet: Angrep mot fysisk, psykisk og seksuell integritet har gjerne større skadepotensiale. Dermed

blir adgangen til forsvar tilsvarende utvidet. Liv-saken er et eksempel fra rettspraksis, der hennes seksuelle integritet var gjenstand for et forestående angrep. Tilsvarende var tilfellet i Sykehusdrap-saken der faren i en årrekke utsatte hele familien for seksuelle overgrep.

7.2.5 Angrepets alvorlighetsgrad

Som nevnt innledningsvis; Jo farligere et angrep er, dess sterkere virkemidler kan benyttes ved nødvergehandlingen. Samtidig betyr dette at det settes begrensninger for forsvarshandlingen. Ergo; den som forsvarer seg, skal ikke skyte spurv med kanon, når det er nok å bruke hagle.¹⁰⁶

Et angrep kan befinne seg i begge ender av skalaen ut ifra dens alvorlighet. Angrep med kniv på offentlig sted er eksempel på et farlig angrep, med stort skadepotensiale. I andre enden av skalaen er innbruddstyven med brekkjern som slår inn et vindu.

I Liv-saken hadde ektemannen beordret henne tilbake til sengen. På vei tilbake til sengen, under ektemannens ordre, avfyrte hun det dødelige skuddet. Advokat Alf Nordhus presiserte at angrepet ikke var avsluttet: «Alt som er kommet frem, viser at det verste angrepet foresto...[Liv] hadde seksuelle overgrep i vente når hun var på plass i dobbeltsenga. Det er i aller høyeste grad et farlig angrep (...).»¹⁰⁷ Det forelå her en konkret trussel om et nært forestående angrep. Med den høye strafferammen, og det faktum at voldtekt anses som en av de mest alvorlige integritetskrenkelsene et menneske kan utsettes for, vil dette regnes som et angrep med høy alvorlighetsgrad.

Angriperens skyld vil også få betydning når en skal vurdere angrepets alvorlighet. I en plutselig oppstått nødvergesituasjon, som et overfall på gaten, vil det være nær umulig for den angrepne å oppfatte angriperens grad av skyld. En impulsiv forsvarshandling vil i større grad kunne aksepteres, uavhengig av siktedes skyld. Et annet eksempel er huseieren som ser smågutter på epleslang som bedømmer deres mulige strafferettslige utilregnelighet som følge av alder. Dette vil legge bånd på hans forsvarshandlinger.

¹⁰⁶ Haaheim 2005: 97

¹⁰⁷ Dørre 1998: 76, se også Helsingeng: 134-135

Imidlertid vil det være enklere for den angrepne å oppfatte angriperens skyld om angrepet skjer over tid. Tidligere omtalte saker vedrørende familievold er eksempler på at mishandlingen skjer med jevne mellomrom og angriperen er godt kjent for den voldsutsatte. Det vil være naturlig å legge til grunn at en voldsutøver i et mishandlingsforhold er klar over sine handlinger, og dermed gjør dette forsettlig.

7.3 Hvilke krav stilles til nødvergehandlingen ved preventiv nødverge?

7.3.1 Det fryktede angrepets alvorlighet

Samtlige av momentene i angrepshandlingen vi har gjennomgått, avgjør hva slags forsvarshandling som kan iverksettes. Som nevnt vil den angrepne ha et større spillerom for å forsvare seg, om krenkelsen er rettet mot den fysiske integritet, enn mot et angrep som er rettet mot materielle gjenstander. Proporsjonalitetsvurderingen kommer til uttrykk gjennom ordlyden «under hensyn til (...)» i strl. § 18 bokstav c. Det vil si at jo farligere et nærliggende angrep antas å være, dess mer kraft og intensitet kan legges i forsvarshandlingen. Det motsatte ville vært hvis det aktuelle angrepet er av lavere alvorlighet; da legges det bånd på hvilke forsvarshandlinger som kan aksepteres og når disse kan iverksettes.

Mobbeoffer-dommen er et eksempel der forsvarshandlingen gikk lenger enn det som var nødvendig, hensett til det forestående angrepet. I Rt.1996 s.141 presiserte førstvoterende:

«Selv om det for domfelte skulle ha fortonet seg slik at knivangrepet på fornærmede var hans eneste mulighet for å komme seg ut av sin ulykkelige situasjon, dreier det seg om et så farlig middel fra hans side at det foreligger en klar overskridelse av grensene for nødverge».

Situasjonen hadde vært en annen dersom livet til gutten hadde stått på spill, og det fryktede angrepet var av mer alvorlig karakter. Vi kan for eksempel tenke oss at mobberne pleide å slå gutten til blods med balltre. Da ville det ha vært lettere å akseptere bruk av kniv i forsvarshandlingen, og det kan tenkes at gutten kunne blitt frifunnet etter nødvergebestemmelsen.

7.3.2 Drap som forsvarshandling

Å ta et menneskeliv hører til ekstremtilfellene. Med 21 års strafferamme jf. strl. § 275, tilsier dette lovens høyeste straff. Når det går til det punktet at den eneste måten å avverge et ikke-påbegynt angrep er å ta livet av angriperen, medfører det riktighet at det stilles strenge krav til nødvergesituasjonen.

Jo mer alvorlige følgene av forsvarshandlingen antas å være, dess lenger må en vente med å iverksette handlingen. Drap er en irreparabel handling som ikke kan gjenskapes, og på ingen måte noe en kan erstatte. Fantest det imidlertid andre alternativer til handling, er det mye som skal til før drap kan legitimeres som et rettmessig selvforsvar.

8 Avsluttende bemerkninger

Vi har drøftet ordinær nødverge og de særskilte omstendigheter som gjelder preventiv nødverge. At «rett står mot urett» er fortsatt en legislativ begrunnelse for nødverge som antas å stå sterkt i befolkningen, eller i «allmennhetens rettsfølelse». Det er ingen tvil om at adgangen til nødverge er og bør være et grunnleggende prinsipp. Straffrihet ved nødverge er en absolutt nødvendighet for å opprettholde et velfungerende samfunn der menneskerettighetene ikke krenkes. Det er en selvfølgelighet for borgerne at de er vernet av rettsordenen i nødvergesituasjoner, og dette i seg selv bidrar til økt trygghet og rettsfølelse.

Nødverge er særlig aktuelt i tilfeller der Statens eget maktapparat ikke er tilgjengelig for å yte bistand til borgerne, for eksempel der politiet er langt unna. Politiet er i praksis ikke overalt alltid i dag. Vissheten om nødvergeretten kan virke avskrekkende og avkjølende på den som planlegger å begå en straffbar handling. Det er også et visst praktisk behov for slik «privat» rettsåndhevelse, for eksempel for å holde fast innbruddstyven til politiet kommer.

Utfordringene utspiller seg derimot i hvilke situasjoner nødvergeretten gjør seg gjeldende, særlig mot angrep som ikke er påbegynt. Anvendelsesområdet for adgangen til å ta liv i preventiv nødverge antas å være noe mer innskrenket i dag, enn for Liv- og Verdal-saken. Det er flere hjelpetilbud og handlingsalternativer tilgjengelige i dag, enn sent på 1900-tallet. Likevel kan det tenkes situasjoner der preventiv nødverge har en funksjon, og da særlig ved

langvarige integritetskrenkelser. Det bør fortsatt være en slik snever «sikkerhetsventil» for de tilfellene der urett på alvorlig vis krenker verdifulle rettsgoder.

Vi har vist til et tenkt eksempel med preventiv nødverge til beskyttelse mot korona-smitte, jf. punkt 7.1. Av naturlige årsaker er ikke et slikt scenario avgjort av noen rettsinstans ennå. Her vil en ordinær drøftelse av de relevante momenter vi har vist til avgjøre om disse handlingene vil være innenfor eller utenfor retten til preventiv nødverge.

Litteraturliste

Lover:

Almindelig borgerlig straffelov (1902). Lov av 22. mai 1902 nr. 10. Hentet fra:

<https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1902-05-22-10>

Domstoloven (1915). Lov om domstolene av 13. august 1915. Hentet fra:

<https://lovdata.no/pro/#document/LTI/lov/1915-08-13-5>

Grunnloven (1814). Kongeriket Norges Grunnlov 17.mai 1814. Hentet fra:

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17?q=Grunnloven>

Kriminalloven (1842). Lov angaaende forbrydelser af 20de August 1842.

Luftfartsloven (1993). Lov om luftfart 11. juni 1993 nr.10. Hentet fra:

<https://lovdata.no/pro/#document/LTI/lov/1993-06-11-101>

Politolven (1995). Lov om politiet av 4 august 1995 nr. 16. Hentet fra:

<https://lovdata.no/pro/#document/LTI/lov/1995-08-04-53>

Psykisk helsevernloven (1999). Lov om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern 2. juli 1999 nr.14. Hentet fra: <https://lovdata.no/pro/#document/LTI/lov/1999-07-02-62>

Skadeserstatningsloven (1969). Lov om skadeserstatning i visse forhold av 13. juni 1969 nr. 26. Hentet fra: <https://lovdata.no/pro/#document/LTI/lov/1969-06-13-26>

Straffeloven (2005). Lov om straff av 20.mai 2005 nr. 28. Hentet fra:

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28?q=strl>

Straffeprosessloven (1981). Lov om rettergangsmåten i straffesaker av 22. mai 1981 nr. 15.

Hentet fra: <https://lovdata.no/pro/#document/LTI/lov/1981-05-22-25>

Menneskerettsloven (1999). Lov om styrking av menneskerettighetens stilling i norsk rett av 21. mai nr. 30. Hentet fra:

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-05-21-30?q=menneskerettsloven>

Konvensjoner:

Den Europeiske Menneskerettskonvensjon (EMK). Roma, 4.november 1950. Hentet fra:

https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-05-21-30/KAPITTEL_emkn-1?fbclid=IwAR2DYkCtwiUrXCBXFaR8HiSe_TbwEk1ojIfRqrIqBorFtWcmRBOCxvUHFQ#emkn%2Fa10

Forarbeider:

S.K.M: Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov for Kongeriget Norge. II. Motiver.

Udarbeidet af den ved kgl. Resolution af 14de November 1885 nedsatte kommisjon.

Kristiania 1896. Hentet fra: https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2011102805002?page=92

Justis- og politidepartementet (2003-2004). *Om lov om straff (straffeloven)*

(Ot.prp.nr.90) Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-90-2003-2004-/id179300/?ch=3#kap14-3-3>

Justis- og beredskapsdepartementet (2016 - 2017). *Endringer i straffeprosessloven mv.*

(*oppheving av juryordningen*). (Prop. 70 L 2016 - 2017). Hentet fra:

<https://www.regjeringen.no/contentassets/2ed72017e62243d6ae23956efee89b05/no/pdfs/prp201620170070000dddpdfs.pdf>

NOU 1992: 23. Ny straffelov - alminnelige bestemmelser. Straffelovkommisjonens

delutredning V. Hentet fra:

<https://lovdata.no/pro/#document/NOU/forarbeid/nou-1992-23?searchResultContext=2538&rowNumber=1&totalHits=199>

NOU 2002: 4. Ny straffelov. Straffelovkommisjonens delutredning VII. Hentet fra:

<https://lovdata.no/pro/#document/NOU/forarbeid/nou-2002-4?searchResultContext=1186&rowNumber=1&totalHits=237>

NOU 2003: 31. *Retten til et liv uten vold - menns vold mot kvinner i nære relasjoner.*

Hentet fra:

<https://www.regjeringen.no/contentassets/63e114ce782044d5b472546dfd102c35/no/pdfs/nou200320030031000dddpdfs.pdf>

Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) Om lov om straff (straffeloven). Hentet fra:

<https://lovdata.no/pro/#document/PROP/forarbeid/otprp-90-200304?searchResultContext=3428&rowNumber=1&totalHits=496>

Lovkommentar:

Matningsdal, M. (2019, 7. juli). Kommentar til Straffeloven. Hentet i Norsk lovkommentar, 14. februar 2020. Hentet fra:

<https://min.rechtsdata.no/Dokument/gL20050520z2D28?noteid=gN20050520z2D28z2E111>

Rettsavgjørelser:

Publiserte dommer:

Rt. 1936 s. 740

Rt. 1948 s. 75

Rt. 1979 s. 429

Rt. 1980 s. 927

Rt. 1985 s. 406

Rt. 1996 s. 141

LG-1999-152

RG-2002-1450

LA-2003-19998

LE-2018-76985

LB-2018-187372

Upubliserte dommer:

Eidsivating lagmannsrett 26. august 1982 og 4. mai 1983, straffesak nr. 47/1982 (Liv-saken)

Frostating lagmannsrett 12. juni 1986, straffesak nr. 26/1986 (Verdal-saken)

Juridisk litteratur:

Andenæs, Johannes Bratt, Georg Fredrik Rieber-Mohn og Knut Erik Sæther. *Alminnelig strafferett*. 6. utg. Oslo: Universitetsforlaget AS, 2016.

Augdahl, Per, Nødverge, Kristiania og København: J.W. Cappelens Forlag, 1920.

Dørre, Jarl Borgvin. *Krav til nødssituasjonen ved preventivt nødverge*. Bergen: Universitetsforlaget AS, 1998.

Eckhoff, Torstein ved Jan E. Helgesen. *Rettskildelære*. 5. utg. Oslo, 2001.

Eskeland, Ståle og Alf Petter Høgberg. *Strafferett*. 5. utg. Oslo: Cappelen Damm AS, 2017.

Frøberg, Steinar. *Lovbrudd, skyld og straff - Hovedlinjer i alminnelig strafferett*. 1. utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS, 2016.

Gröning, Linda, Erling Johannes Husabø og Jørn Jacobsen. *Frihet, forbrytelse og straff - En systematisk fremstilling av norsk strafferett*, 2. utgave, Bergen: Fagbokforlaget, 2019.

Haaheim, Sjak R. *STRAFFE!!! Innføring i strafferettens regler*. Kristiansand: IJ-forlaget, 2005.

Høstmælingen, Njål. *Internasjonale menneskerettigheter*. Oslo, 2003.

Kjerschow, P. *Almindelig borgerlig straffelov*; Aschehoug, Oslo, 1930.

Kvam, Bjarne. *ABC i alminnelig strafferett: Skal gjerningspersonen straffes?* 1. utg. Oslo: IJ-forlaget, 2014.

Matningsdal, Magnus. *Straffeloven Alminnelige bestemmelser, Kommentarutgave*. Oslo: Universitetsforlaget AS, 2015.

Slettan, Svein og Torill Marie Øie, *Forbrytelse og straff - bind 1: Innføring i strafferett*. Oslo,

2001.

Annen litteratur:

Helsingeng, Terje. *Frikjent* J.W. Cappelens forlag AS, 1983.

Artikler:

Letvik, Håkon. (1.mai 2016). Kvinne sier hun skjøt mannen i nødverge. *Aftenposten*. Hentet fra:

<https://www.aftenposten.no/norge/i/WL70r/kvinne-sier-hun-skjoet-mannen-i-noedverge>

Slettan, S. (1987). «Privat dødsstraff?» - Er det lov å ta liv i nødverge? *Lov og Rett*, 78 (10), 594-610. Hentet fra:

https://www.idunn.no/lor/1987/10/privat_doedsstraff_er_det_lov_aa_ta_liv_i_noedverge

Avhandlinger:

Wallenius, Elisabeth, “Preventiv nødverge - I hvilken grad åpner det norske rettssystemet for at preventiv nødverge kan anvendes som straffrihetsgrunn?” *Masteroppgave ved det juridiske fakultet* (Tromsø, 2008). Hentet fra:

<https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/1792/thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Nettside:

Folkehelseinstituttet (FHI). (2020, 3. april). Fakta om viruset og sjukdommen (covid-19).

Hentet fra: <https://www.fhi.no/nettpub/coronavirus/fakta-og-kunnskap-om-covid-19/fakta-om-koronavirus-coronavirus-2019-ncov/?term=&h=1&fbclid=IwAR3wTp1hZH2Trb2t2FTmCm-nBuBYQJS4kTLZ5xPgiEsItlZ1BWaFeVgGIOY>